

02 Kleur bekennen in het Groene Hart
Nico Pieterse

12 Voor een Groen Kloppend Hart
André Borgdorff

14 Kiezen voor het echte poldermodel
John Steegh

17 Open, groen en waardevol
Jan Heijkoop

20 Ruimte voor water achter dammen
Hugo Gordijn

22 Water en brood
Jan Schuur

24 Column Natuurlijke Historie
Frans Buissink

Het geheim van Brandevoort

We kennen hem inmiddels van haver tot gort: de moderne burger. Hij is mobiel, vitaal, en zijn sociale bestaan wordt omsponnen door zich eindeloos vertakkende netwerken. In de ruimtelijke ordening en stedenbouw speelt hij de hoofdrol. Er worden wijken aangelegd, die geïnspireerd zijn op de dynamische netwerkbehoefte van geïndividualiseerde moderne huishoudens. Ruime, intieme woningen, bij voorkeur in een architectuur, waar de warmte van bakstenen gecombineerd wordt met de strakke lange lijnen van de moderniteit. Het Oostelijke Havengebied in Amsterdam, Kattenbroek in Amersfoort, IJburg; ze zijn voor moderne burgers geschapen.

In niets lijken deze gebieden op oude stadswijken. Ze zijn er juist de negatie van: alle ruimten voor kleinschalige bedrijvigheid zijn weggestopt, weggelaten of geconcentreerd in een centraal winkelgebied of dienstverleningscentrum. Snel, effectief en functioneel, dat is het motto.

Maar met het verdwijnen van de buurtwinkeltjes en buurtkroegen zocht hun alledaagse culturele functie een nieuwe bestemming. In die buurtontmoetingsplekken werd geroddeld, afgesproken, verteld, gevraagd, doorverteld, geklaagd, geruzied, kennisgemaakt, daar kwam een buurt tot leven. Die bestemming is echter nooit gevonden, want met het verdwijnen van het economisch draagvlak van dit soort voorzieningen, is deze functie ook uit het denken verdwenen van architecten, stedenbouwkundigen en ruimtelijke ordenaars. Moderne individualiteit zetten zij vooral om in grootstedelijke statements met bouwblokken en straten,

waarvoor vooral functionaliteit en esthetiek de gedachten bepalen, maar waarin voor de behoefte aan moderne kleinschalige collectiviteit nauwelijks plaats is.

Ik woon inmiddels vijf jaar in het Oostelijk Havengebied in Amsterdam, waar het wemelt van moderne burgers. En wat doen die? Overal in het gebied zijn ze kleine minuscule buurtjes gaan oprichten. Per stukje straat of blokje woningen. Het is niet klef, niet dagelijks, maar het draagt wezenlijk bij tot het woongenoeven. Het gaat om straatfeesten, borrels, barbecues, op de kinderen passen, kortom, om kleine – verder niet verplichtende – dingen. Mensen zoeken elkaar op om een vertrouwde omgeving te creëren.

Alleen is daar in de ruimtelijke inrichting nauwelijks plaats voor gereserveerd. Sterker: grote stukken van het Oostelijk Havengebied staan deze behoefte regelrecht in de weg. Daar gebeurt dan ook niets. Ze zijn te groot, te massief en dwingen tot onpersoonlijk gedrag. Je kunt bij wijze van spreken nergens een prikbord ophangen. Voor de kleine, vaak subtiele schaal van modern-collectief gedrag is in de grote lijnen en gebaren van de hedendaagse stedenbouw geen ruimte.

Dat is, denk ik, het geheim van Brandevoort, de Helmondse vinex-locatie met zijn historiserende, intieme, dorps bebouwing. De smaakmakers van stedenbouwkundig Nederland vonden het niets: truttig, nostalgisch en kitscherig. De meeste Nederlanders vinden het prachtig. Het biedt hun een woonomgeving die iets intiem, iets dorps heeft. Aan het moderne gedrag van de Brandevoorters valt niets op te merken. Ze leven volgens de boekjes van de moderne individualisering, maar willen wel in een overzichtelijke omgeving leven die hen uitnodigt om zich tot anderen te verhouden. Hoe veel aantrekkelijker zou Nederland worden, als dat besef wat vaker tot achter de tekentafels zou doordringen?

Van de redactie

Het Groene Hart: de achtertuin van de Randstad! Polderlandschap tussen de grote steden. Oude veenweidegebieden, ontstaan door vervening en turfwinning. Het Groene Hart: 'het grootste stadspark van de wereld, met prachtige stukken natuur en unieke historische cultuurlandschappen' (Femke Halsema, GroenLinks). Maar ook: het Groene Hart als metafoor, een mythe die los staat van de werkelijkheid. Een restgebied, waar relatief meer wordt gebouwd dan in de rest van Nederland. Het zijn beelden en meningen die in de soms hoog oplopende discussie over dit stukje Nederland vaak terugkomen.

Ruimte in debat levert in dit nummer een bijdrage aan deze discussie. Het Groene Hart wordt bedreigd door de intensieve landbouw; daarover zijn de meeste partijen het eens. Ontwatering, bodemdaling, verzilting en wateroverlast zijn de sleutelwoorden. Maar hoe zou een duurzamer ontwikkeling van het gebied eruit kunnen zien? Nico Pietserse, onderzoeker bij het Ruimtelijk Planbureau, schreef het essay. Hij is van mening dat vernatting van het Groene Hart daarvoor de meeste kansen biedt, en kiest dus voor een blauwgroen hart. André Borgdorff, burgemeester van Bodegraven, daarentegen staat in zijn reactie voor een rood-groene kleur. John Steegh, hoogheerraad van Rijnland, gaat voor het agrarisch hart, voor het echte poldermodel. En Jan Heijkoop, algemeen voorzitter van de WLTO, houdt het op een open, groen gebied met een belangrijke rol voor de landbouw. Zo krijgt u een veelkleurig palet van meningen over de toekomst van het open hart van Holland.

Hugo Gordijn legt de relatie met de, enigszins vergelijkbare, discussies over de aanleg van stuwdammen die wereldwijd spelen. Ook hier conflicteren de belangen vanuit landbouw, waterbeheer, recreatie, herhuisvesting, ecologie en cultuurhistorie. Jan Schuur gaat in op de ontstaansgeschiedenis van het Groene Hart. Hij laat zien dat het gebied altijd de belangen van de omliggende steden heeft moeten dienen.

De column is van Frans Buissink, landschapschilder en publicist. Over natuurlijke historie. Over de natte, echte Hollandse natuur, die iedereen is vergeten, maar die ons destijds wel heeft verlost van de Romeinen.

Door een onvolkomenheid in het vorige nummer was de column van Jos van der Lans vrijwel onleesbaar. Daarom is deze in dit nummer nogmaals opgenomen.

Ook uw reacties zijn welkom: ruimte-in-debat@rpb.nl of www.ruimtelijkplanbureau.nl.

Nico Pieterse
onderzoeker Ruimtelijk Planbureau

Kleur bekennen in het Groene Hart

Het Groene Hart is een restgebied dat bestaat uit verschillende subgebieden: grote vlakken landbouwgrond afgewisseld met kleinschaliger grondgebruik, ingeklemd tussen de grote stedelijke centra. Ter plaatse bezit het Groene Hart zelfs een zekere ecologische waarde. Omdat de vergezichten weids zijn en er vele cultuurhistorische elementen in zijn terug te vinden die dicht bij de steden zijn verdwenen, fungeert het Groene Hart als een groene oase voor de bewoners in de dichtgroeïende hectische randstad en als een rustpunt voor de komende generaties. Althans, dat was het beeld dat we er tot voor kort van hadden. Want er zijn aanwijzingen dat we er niet langer zeker van zijn dat het Groene Hart kan worden behouden.

Grote delen van het Groene Hart worden gekenmerkt door eindeloze graslanden met koeien.

Het wordt steeds duidelijker dat het beleid om het gebied te 'conserveren' faalt: het open landschap verdwijnt langzaam maar zeker. Al jaren wordt aan het Groene Hart geknabbeld om woningen, bedrijven en infrastructuur te kunnen realiseren, want grond in de Randstad is schaars en kostbaar. Naast het verlies aan areaal treedt tevens compartimentering op, doordat een groot deel van de bedrijven langs de snelwegen wordt gerealiseerd. Maar de exponent van het falende beleid is het onvermogen om duurzame plannen te maken voor de toekomst. Zestig procent van het Groene Hart wordt gebruikt voor de intensieve veehouderij: een sector die als gevolg van de noodzakelijke ontwatering een bodemdaling veroorzaakt, waardoor de bodem verzilt en wateroverlast intensiveert. Dit is een weinig duurzame ontwikkeling. Ook de landbouw kan zich onder deze omstandigheden niet meer handhaven en graaft zo dus zijn eigen graf. De politiek spreekt zich weliswaar uit voor een duurzame ontwikkeling van dit gebied (Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, Tweede Structuurschema Groene Ruimte, Nationaal Bestuursakkoord Water), maar lijkt hier vooralsnog weinig of geen consequenties aan te verbinden. In dit essay betoog ik dat kiezen voor duurzame ontwik-

keling inhoudt dat een groot deel van het Groene Hart moet worden vernat.

Kenmerken

Het Groene Hart is een voormalig moeras van de delta van de Rijn en Maas, dat midden in een van de dichtstbevolkte delen van Europa ligt. Het gebied beslaat ruwweg 185.000 hectare, zo'n vijf procent van het grondoppervlak van Nederland. Het Groene Hart heeft zich in de loop der eeuwen ontwikkeld van een ontoegankelijk bebost moerasgebied tot het karakteristieke open polderlandschap van vandaag.

Gedurende 10.000 jaar heeft het gebied onder invloed gestaan van de zee en de drie grote rivieren Rijn, Schelde en Maas. Als gevolg hiervan zijn dikke pakketten veen en klei afgezet. Vanwege hun permanent natte karakter waren sommige delen van het veengebied al door de Romeinen bedijkt om er beperkte vormen van bewoning en landbouw mogelijk te maken. In de vroege middeleeuwen werd onder druk van de toenemende bevolking een groter deel van het veengebied ontgonnen, waarbij het veen werd uitgestoken tot op het grondwaterniveau. Door die afgravingen verkreeg men een goede brandstof, de zogeheten turf, en door de restanten

met klei te vermengen verkreeg men een vruchtbare bouwgrond. Men verhoogde de dijken verder en bouwde daar houten huizen op, die later werden vervangen door huizen van steen. Door een toegenomen vraag naar energie werd het veen omwille van de turfwinning verder uitgediept. Dit had als negatief gevolg dat dorpen geïsoleerd kwamen te liggen tussen grote turfplassen en vervolgens werden verlaten. Met de komst van moderne ontwateringstechnieken (met name vanaf de uitvinding van de windmolens) werden deze plassen ingepolderd en nam de mens definitief bezit van het Groene Hart. Met deze laatste ontwikkeling werd het icoon van het Groene Hart gevormd: een open, groene vlakte met dorpjes, koeien, vaarten, molens en plassen.

In 1952 werd dit 'Groene Hart'-concept door de overheid omarmd als Nationaal erfgoed (Rijksdienst voor het Nationaal Plan 1958). Sindsdien heeft de overheid dit icoon proberen te behouden door een restrictief beleid te voeren ten aanzien van de functies wonen en werken. De uitgangspositie hierin is steeds het icoon uit 1952 geweest.

Problemen

Waar het huidige beleid erop is gericht dit icoon voor toekomstige generaties te bewaren, laat de praktijk het tegenovergestelde zien. Het Groene Hart is onder druk van de verstedelijking veranderd. De verstedelijking is er sinds 1952 harder gegroeid dan waar ook in Nederland (Van Gisbergen 1996). Circa 80 procent van de bebouwing werd gerealiseerd middels artikel-19-procedures, dat wil zeggen buiten de bestemmingsplannen om. Daarnaast ontleemt de lintbebouwing van bedrijven-terreinen langs de snelwegen het zicht op het Groene Hart. Ten slotte is de landbouwsector steeds intensiever en grootschaliger van karakter geworden. Op dit moment bestaat ongeveer 75 procent van het gebied uit landbouwgronden, waarvan weer ongeveer 80 procent is bestemd voor de intensieve melkveehouderij (Van Gisbergen 1996).

Deze ontwikkelingen wijzen erop dat het icoon uit 1952 niet langer bestaat, maar is vervangen door een landschap met groeiende woonkernen en vele vierkante kilometers intensief grasland. Het hart is vooral grasgroen. Ondanks deze discrepantie tussen beleid en werkelijkheid is het beleid van het Groene Hart nog steeds gebaseerd op het

Door inklinkend veen en stijgende zeespiegel liggen de hoofdwaterwegen (boezems) hoger dan het maaiveld.

beeld van toen. Het is natuurlijk een kwestie van smaak. Toch is het de vraag of deze groene koeienweiden enige landschappelijke kwaliteit van betekenis bieden, en of ze zo strikt dienen te worden beschermd.

Het hoofdprobleem is echter niet de sluipende verandering in het karakter van het gebied en ook niet het overwaarden van de huidige landschappelijke kwaliteit. Hét probleem is de intensiteit van de landbouw. Op de korte termijn is er sprake van uitstoot van nutriënten en bestrijdingsmiddelen, wat de ontwikkeling verstoort van drassige en aquatische natuurgebieden die van nature in het veengebied thuis horen. En op de lange termijn speelt een nog ernstiger probleem. Om economisch rendabel te zijn moet het gebied worden ontwaterd, doorgaans tot 60 centimeter onder het maaiveld. Als gevolg van deze ontwatering oxideert het veen, waardoor het inklinkt met ongeveer 12 millimeter per jaar (Gerritsen en Kwakernaak 2002). Sinds de mens het gebied is gaan ontwateren, zijn sommige gebieden al gedaald tussen 2 en 3 meter onder het NAP-niveau.

Als gevolg van de bodemdaling neemt het gevaar voor wateroverlast en verzakking van infrastructuur en bebouwing toe. Tege-

lijktijd kost het steeds meer inspanning om de waterhuishoudkundige situatie te handhaven (Ligtvoet & van der Vlist 2002). Immers: plassen en rivieren zullen hoger in het landschap komen te liggen, waardoor er steeds grotere investeringen nodig zijn om de waterstroom vanuit deze gebieden tegen te gaan. De wateroverlast krijgt zelfs ongekende dimensies als de verwachte klimaatverandering doorgaat en we te maken krijgen met een hogere buienintensiteit. Bovendien komt als gevolg van de bodemdaling het zilte water steeds meer naar boven, op sommige plaatsen al tot vlak onder het maaiveld. Het is slechts wachten tot verzilting en wateroverlast de landbouwgebieden economisch onrendabel maken. Over circa honderd jaar zal de situatie onhoudbaar zijn geworden en zal het gebied drastisch zijn veranderd (Bierkens 2003). We krijgen dan laaggelegen brakke natuurgebieden, grote plassen of een geheel ander soort landbouw. Technische oplossingen zullen slechts een deel van deze problemen kunnen oplossen. Met name de aanvoer van zoet water zal moeilijk worden, omdat de klimaatverandering ervoor zorgt dat daar juist in de zomermaanden een gebrek aan zal zijn. Nu al is er sprake van een netto zoetwatertekort in

de zomermaanden, zo blijkt uit de recent uitgekomen droogtestudie voor Nederland (RIZA 2003).

Politiek falen

Het is duidelijk dat het beleid van de overheid om het Groene Hart, als een open polderlandschap, te bewaren voor toekomstige generaties zal falen. Hiervoor zijn drie mogelijke oorzaken aan te wijzen. Ten eerste heeft de politiek een verouderd beeld op het ruimtelijke streefbeeld voor het Groene Hart: het kleinschalige, extensieve polderlandschap bestaat al niet meer, maar is nog wel de inzet van het huidige beleid. De overheid loopt achter de feiten aan. Ten tweede ontbreekt een goed omschreven beeld van een duurzaam (en rendabel) alternatief. Ten derde ontbreekt het aan daadkracht om een lange-termijnplan op tafel te leggen, al was het maar om de fysische veranderingen te voorkomen die optreden als gevolg van het intensieve gebruik van het gebied.

Een keuze

Het is tijd om een keuze te maken voor de manier waarop het Groene Hart zich moet ontwikkelen. Deze keuze dient positief te zijn. Immers: wat we ook zullen doen, het

karakter van het Groene Hart zal altijd ingrijpend veranderen.

Kiezen we niet, dan zal de bodem op vele plekken blijven dalen, met de hierboven geschetste problemen van dien. Deze bodemdaling is niet meer terug te draaien, omdat ze wordt veroorzaakt door een (vrijwel) onomkeerbaar proces: veen groeit vele malen langzamer dan dat het oxideert. Aanscherpen van het beleid, door verdere restricties op te leggen, zal niet helpen en technische oplossingen bieden weinig soelaas. Niet alleen is het nalaten van een keuze voor de korte termijn ecologisch niet duurzaam (Van der Ploeg 2002), op de lange termijn is de situatie uiteindelijk ook economisch niet duurzaam voor de intensieve landbouw, die zich niet kan handhaven in een verzilt gebied met wateroverlast. Het niet maken van een keuze heeft alleen voordelen op de korte termijn. Enerzijds wordt dan tegemoet gekomen aan de economische dynamiek van de agrarische sector van het gebied, nog steeds een factor van betekenis in West-Nederland. Anderzijds hebben we geen last van de maatschappelijke pijn die vrijwel altijd optreedt als gevolg van een lange-termijnoplossing. En vermijden van deze pijn lijkt de hoofddoelstelling van de politiek te

De Driegang, nabij Leidschendam. Met de uitvinding van windmolens werd het mogelijk de veengebieden te ontwateren en in productie te nemen.

zijn geworden. Als we geen keuze maken, zullen we elk jaar opnieuw moeten vaststellen dat ontwikkelingen in het Groene Hart niet voldoen aan het vastgelegde beleid, en gedogen we feitelijk de huidige – als ongewenst bestempelde – ontwikkelingen die onherroepelijk zullen leiden tot een verrommeld landschap.

Indien verrommeling geen optie is, lijkt het enige alternatief een duurzame ontwikkeling van het Groene Hart te zijn. Dat betekent dat het icoon van 1952 moet worden verlaten en moet worden vervangen door een geheel ander concept, bijvoorbeeld dat van internationaal natuurpark of woonpark Groene Hart. In de minder kwetsbare kleigebieden is nog steeds landbouw mogelijk of kan ruimte worden gegeven aan woningbouw in een parkachtige omgeving. De kwetsbare veengebieden zullen daarentegen moeten worden vernat, zodat de inklinking tot staan komt. Dit heeft weliswaar als nadeel dat de huidige vorm van landbouw niet meer economisch rendabel is in de vernatte gebieden (Van der Ploeg 2002), maar het voordeel is dat sommige delen van het Groene Hart zich kunnen ontwikkelen tot een dynamisch natuurgebied dat de Oostvaardersplassen in de schaduw zet.

Naar mijn mening is het maken van een keuze voor duurzame ontwikkeling onvermijdelijk. Een compromis, namelijk gedeeltelijke ontwatering in de veengebieden zodat nog steeds landbouw mogelijk is, zal het probleem van het Groene Hart niet oplossen. Immers: elke ontwatering veroorzaakt bodemdaling, weliswaar iets langzamer dan nu, maar nog steeds onomkeerbaar (Ligtvoet & van der Vlist 2002).

Beide scenario's (wel of geen keuze maken) leiden, met de huidige kennis, tot hetzelfde eindpunt: het Groene Hart zal onder water komen te staan. Het verschil is echter de termijn waarop dat zal plaatsvinden en de kwaliteit van het landschap (ofwel langzame verandering dat leidt tot een sterk aangetast landschap ofwel een snelle omwenteling dat leidt tot een waarlijk groen Hart). Ik vind het verstandiger nu al een keuze te maken door te sturen op duurzame ontwikkeling. Dat lijkt me beter dan de boel de boel te laten en te zien wat ervan komt. Als we het karakter van het Groene Hart (een groen open gebied) willen behouden, lijkt gericht vernatten van het Groene Hart het enige haalbare alternatief.

Het Blauwgroene Hart

Als we kiezen voor een natuurlijk en vernat Groen Hart, is het evident dat we het gebied niet langer kunnen zien als een gratis bijproduct van de melkveehouderij. Het Groene Hart is dan een doel op zichzelf, met een eigen dynamiek. Daar zijn ook mogelijkheden voor. Ik noemde al de mogelijkheden om er een woongebied te ontwikkelen (met voor natte omstandigheden aangepaste woningen) of er een natuurpark van te maken. Hieronder schets ik hoe het Groene Hart zich zou kunnen ontwikkelen in een gebied dat zich ervoor leent om er natuur te realiseren, recreatie te stimuleren en wateroverlast te voorkomen.

We zouden het Groene Hart kunnen onderverdelen in een aantal zones: een plassenzone, een moeraszone en een overgangszone. De uitgangspositie hierbij is dat landbouw in de kwetsbare veengebieden langzamerhand wordt uitgekocht, en dat het vrijkomende land wordt gebruikt voor water. Vooraf dient te worden gesteld dat we natuurlijk niet het gehele Groene Hart onder water moeten zetten. De meest kwetsbare gedeelten (de veengebieden) lenen zich hiervoor beter dan andere. Zo liggen in de afgeturfde gebieden de kleigronden aan de oppervlakte, waardoor

bodemdaling niet meer zo'n sterke rol zal spelen. Daarnaast moet ervoor worden gezorgd dat een veenmoeras niet direct aan een woonwijk grenst, al was het maar om muggenoverlast te voorkomen: enige afstand lijkt op zijn plaats.

De plassenzone vormt het centrum van het vernatte gebied. De plassen kunnen worden gebruikt voor waterrecreatie en incidenteel voor aquatische natuur. Hiervoor kunnen de bestaande plassen, zoals de Reeuwijkse Plassen, de Vinkeveense Plassen en de Loosdrechtse Plassen, prima worden ingezet. Deze plassen moeten worden vergroot, hun aantal moet toenemen en zij dienen onderling te worden verbonden door middel van een natte infrastructuur. Rondom de plassen komt dan een zone waar de koeienvelden op veen zijn getransformeerd tot natte draslanden en waar het water vrijelijk in en uit mag stromen. Deze gebieden vormen een natuur- en stiltegebied. In de buitenschil van het vernatte gebied ligt de overgangszone tussen het moeras en de 'beschaafde wereld'. Deze zone is geschikt voor andere vormen van landgebruik, zoals landbouw of landelijk wonen; vooral de kleigronden lenen zich hier goed voor. De mogelijkheden om woningen in het Groene Hart te realiseren zullen dan

wel moeten worden verruimd. Door een dergelijk zonemodel te hanteren kan het Groene Hart optimaal voor water worden gebruikt: water voor recreatie, water voor natuur en water om wateroverlast te voorkomen.

De waterrecreatie zal er waarschijnlijk wel bij varen. De enige vorm van recreatie binnen het Groene Hart die op dit moment van betekenis is, is de waterrecreatie, vooral op de Loosdrechtse Plassen. Waterrecreatie is een potentiële groeimarkt, omdat de recreatiebehoefte van de Randstedeling sterk op natuur en water is gericht. Met mooi weer zijn de stranden langs de plassen vol, wordt er intensief gesurft en geroeid en fietsen er vele mensen op de karakteristieke smalle fietspadjes langs de plassen. Water trekt.

Tegelijkertijd biedt dit een uitgelezen kans om de oorspronkelijke natuur in de delta gedeeltelijk te herstellen. Natuur heeft bij uitstek baat bij grote arealen; dit is immers het principe achter de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. Op dit moment bestaat het Groene Hart voor slechts vier procent uit natuur. Het merendeel hiervan is aangewezen 'beschermingsgebied' en dus vooral een aansluitend areaal van 'stille rust', zoals de Reeuwijkse plassen. In andere gevallen manifesteert natuur zich als vogelrijke akkers tussen de koeien. Het is echter de vraag bij hoeveel van deze 4 procent het daadwerkelijk om natuur gaat. Sommige van de vogelsoorten die we nu in het gebied aantreffen, zouden zich, zonder het op deze akkers gerichte beleid, waarschijnlijk niet eens meer in Nederland kunnen handhaven. Met de vernatting van het Groene Hart hebben we een kans om een gebied te ontwikkelen dat vele malen groter is dan de Oostvaardersplassen. Voor het realiseren van natuur staan ons veel mogelijkheden ter beschikking. Wel zal in het begin de kwaliteit van de nieuwe natuur nog beperkt zijn. De hoeveelheid nutriënten in de bodem is

immers nog zo groot dat deze in de komende decennia niet opgebruikt worden. Maar uiteindelijk leent een deel van het Groene Hart zich ervoor om een spannend gebied te worden: ruige houtwallen, natte bossen en moerassige graslanden om doorheen te fietsen, of grote meren of smalle wateren in ruige bossen en rietlanden om op te varen. Wanneer we het areaal intensief grasland met de helft verminderen, komt er 55.000 hectare areaal vrij voor natuur: het Groene Hart bij uitstek! Een ideaal rustgebied voor de randstedeling. Een dergelijk gebied zal hoog worden gewaardeerd; ook veel mensen van buiten de Randstad zullen het bezoeken. Het zou zelfs een internationale trekpleister kunnen worden.

Ten slotte is dit concept bij uitstek geschikt voor waterberging. Een studie van Alterra en het IPO laat zien dat het Groene Hart prima geschikt is om water te bergen. Als deze berging op strategische locaties wordt gerealiseerd, kunnen problemen zoals die als gevolg van de extreme regenbui op 19 en 20 september 2001, worden voorkomen. Toen konden de gemalen het overtollige water onvoldoende afvoeren, verzakte de Oude Maasdijk en ging Delfland over op de hoogste alarmfase 3. Deze maatschappelijke ontwrichting en enorme schade voor de tuinbouwbedrijven kan worden voorkomen als een deel van het overtollige water in de nieuw ontwikkelde natte gebieden mag blijven staan en niet op de boezems hoeft te worden gepompt.

Afsluitend

Het karakter van het Groene Hart gaat veranderen. Om er zeker van te zijn dat deze verandering plaatsvindt op een manier die optimaal bijdraagt aan een goede woon- en leefkwaliteit van de Randstad, is het noodzaak dat de overheid de regie neemt over

deze verandering. Dat betekent dat sommige gebieden onder water moeten worden gezet, opdat de bodemdaling wordt tegengegaan. Een gedachtestap in deze richting is inmiddels gezet. Er gaan al stemmen op om het Bentwoud te veranderen in een Bentwad: een nieuw te ontwikkelen natuurgebied waarin natuur wordt geïntegreerd met waterberging en duurzaam waterbeheer. Dit is niet het meest urgente gebied om te vernatten – het gaat hier om een kleigrond – maar het maakt wel duidelijk dat er een maatschappelijke trend is om water als leidraad te nemen voor ruimtelijke ordening. Dit past prima binnen de opkomst van ontwikkelingsplanologie. Hierbij is het belangrijk dat wordt uitgaan van de specifieke situatie in een gebied – het watersysteem, natuur, infrastructuurassen – en dat daarop wordt voortgebouwd. Net zo belangrijk is dat de plannen betekenis moeten hebben voor het gehele gebied en dat ze moeten leiden tot innovatieve ideeën voor, in dit geval, duurzaam waterbeheer.

Uiteraard kan de ontwikkeling van het Groene Hart tot een nat, blauwgroen hart niet van vandaag op morgen worden gerealiseerd; het is eerder iets van de lange adem. Maar toch: was de watersnoodramp in 1953 de aanleiding om de waterhuishouding van Zeeland aan te pakken, met een zichtperiode van enkele decennia, nu zou de situatie van het Groene Hart aanleiding moeten zijn om een deltaplan op te stellen voor het veengebied. Kiezen we niet, dan impliceert dit een keuze voor ongestuurde verandering en voor een zo belangrijk gebied, met zo veel potenties, lijkt dat ongewenst. De keuze voor vernatting ligt voor de hand. Alleen zo blijft het historische karakter van het Groene Hart open en groen, maar dan wel met een betere kwaliteit dan nu en een iets andere tint groen.

Literatuur

- Bierkens, M.F.P. (2003), Interview in het maartnummer van *Geografie*.
- Gerritsen, A.L. en Kwakernaak, C. (2002), *Behoud veenweidegebied*, Alterra rapport 595.
- Ligtvoet, W. & van der Vlist, M. (2002), 'Waarheen met het Veen: op zoek naar ruimtelijke strategieën voor de veengebieden', *ROM*, 10.
- Rijksdienst voor het Nationale Plan (1958), *De ontwikkeling van het Westen des Lands*.
- RIZA (2003), *Droogtestudie Nederland*, Technisch spoor, eindrapport fase 1.
- Van der Ploeg, B. (2002), 'Toekomst voor een historisch landschap? het veenweidegebied tussen wereldmarkt en Randstad', *Landschap* 19, 2002.
- Van Gisbergen, W. (1996), *Het Groene Hart: streefbeeld en waarderings van actoren*, interne notitie RIVM.

Voor een Groen Kloppend Hart

André Borgdorff, burgemeester van Bodegraven

Enkele kanttekeningen bij 'Kleur bekennen in het Groene Hart' door Nico Pieterse

Het is een misvatting om te denken dat het Groene Hart alleen maar een plek is met weidse vergezichten en koeien, goed geschikt voor randstedelingen om te 'joggen', te kanoën en te fietsen. In het Groene Hart hebben zich, door de eeuwen heen, zo'n 700.000 mensen gevestigd die er wonen en leven. Deze inwoners hebben recht op ontwikkelingsruimte. Aan deze bewoners kun je niet voorbij gaan, alleen door samen met hen tot een toekomstvisie te komen zal er een haalbare toekomstige bestemming kunnen worden gekozen. Hun belang ligt in een leefbaar, kloppend en vitaal gebied. Ik kies dan ook eerder voor een rood-groen dan voor een blauw-groen hart.

Een regierol – met 'top-down' sturing – door de rijksoverheid werkt in ons land bovendien slecht en is strijdig met de gedecentraliseerde planologische wetgeving. Daarbij spelen streekplannen (provincies) en bestemmingsplannen (gemeenten) gelukkig een belangrijke rol. Wim Derksen (Ruimte in debat 01/2003) signaleert in dit verband – terecht – een soort verschuiving van ruimtelijke ordening naar ruimtelijke accommodering. We zullen het, in de Hollandse delta, met elkaar moeten doen: overheden, maatschappelijke organisaties en burgers. Nieuwe, interessante gespreksplatforms zijn in dit verband de Vereniging Deltametropool en het Bestuurlijk Platform Groene Hart. De beste waarborg voor een duurzame ontwikkeling van het Groene Hart is draagvlak bij haar inwoners, via interactief gebiedsgericht beleid (Ontwikkelingsprogramma Groene Hart, VROM, 1999). De overheid doet er, ook binnen de nieuwe netwerken, verstandig aan een realistische positie in te nemen. Wij zijn vaak tot veel minder in staat dan wij (aan de kiezers) suggereren!

Kwaliteit

Het Groene Hart is een prachtig gebied. Het is een cultuurlandschap, door de eeuwen heen gevormd en beheerd door haar bewoners, in het bijzonder ook door agrariërs. De huidige kwaliteit van het Groene Hart zie ik veel meer als een resultante van bewonersinvloed dan van doelbewuste politieke sturing door de overheid. Op voorstel van het Bestuurlijk Platform Groene Hart heeft het rijk in de Vijfde Nota een zogenaamde 'kwaliteitszoning' opgenomen. Het Groene Hart wordt daarbij – mijns inziens terecht – gezien als een gebied met verschillende kwaliteiten en deelgebieden, geschikt voor verschillende functies en bestemmingen. Dit indelen in kwaliteitszones gaat om

Het toekomstige Bentwoud, nabij Zoetermeer. Het Groene Hart staat onder druk van projectontwikkelaars om nieuwbouwlocaties te realiseren.

differentiatie en maatwerk. Met zijn pleidooi voor 'eenduidige keuzes' voor het gehele Groene Hart loopt Nico Pieterse, naar mijn mening, achter de feiten aan.

Waterbeheer in Holland

Onze Hollandse cultuur is, door de eeuwen heen, gevormd door de strijd tegen het water. Honderden jaren waren de waterschappen ervoor verantwoordelijk dat de bevolking 'droge voeten' hield, door bemaling en het bouwen en onderhouden van dijken. In feite betekent de toepassing van de drietrapsstrategie uit Waterbeleid 21e eeuw (eerst water vasthouden, dan pas bergen en tenslotte, indien nodig, water afvoeren) dus een fundamentele beleidswijziging.

Ik constateer dat over de eerste ideeën van de waterschappen in het Groene Hart (zie rapport Waterkansen in het Groene Hart, Arcadis, december 2000) onvoldoende interactie met de bevolking heeft plaatsgevonden. Het gevolg is veel maatschappelijke weerstand tegen ingrijpende beleidsvoorstellen voor waterberging, en het optrekken van waterpeilen. Voorkomen moet worden, in het belang van de 700.000 inwoners, dat het Groene Hart een soort 'afwateringsputje' wordt voor de Randstad.

Positie landbouw

Maatschappelijk gezien zijn het tegengaan van bodemdaling en het behoud van natuurwaarden in veenweidegebieden belangrijke doelen. De dikte van de veenlaag in het Groene Hart varieert afhankelijk van

de locatie van enkele decimeters tot vele meters (VISTA 2002). Het is juist dat drooglegging (ontwatering) leidt tot bodemdaling in het veenweidegebied. Betwijfeld moet echter worden of peilopzetting een oplossing voor de problematiek genoemd kan worden (WLTO, *Visie op Water*, 2002). Het verhogen van het waterpeil betekent dat er geen plaats meer is voor de landbouw in het Veenweidegebied. En die consequentie is voor zeer veel inwoners van het Groene Hart (los van de financiële haalbaarheid) niet aanvaardbaar.

Bij modern waterbeheer spelen zeer veel variabelen een rol. Variabelen zoals: financiën, inklinking van het veen, rivierwaterafvoer, zeespiegelrijzing, waterkwaliteitsbeheer enzovoort. De discussie hierover moet constant gevoerd worden. Ondertussen moeten de waterschappen vooral ook hun 'core business' (bemalen en onderhouden van dijken) niet verwaarlozen. Daar worden ze door de bewoners voor betaald.

De toekomst

De kans op duurzame ontwikkelingen in het Groene Hart is groter door interactief gebiedsgericht beleid, dan door politieke sturing vanwege de rijksoverheid. Over nut en noodzaak van ingrijpende waterbeheersmaatregelen in het Groene Hart is meer interactie nodig met inwoners en binnen netwerken als de Vereniging Deltametropool en het Bestuurlijk Platform Groene Hart.

In de veenweidegebieden zullen, ook in de toekomst, veel mensen op een goede en aangename manier wonen, werken en recreëren. Agrariërs kunnen het landschap op een aantrekkelijke, op agrarisch natuurbeheer gestoelde wijze beheren. Daarbij zullen nieuwe systemen moeten worden ontwikkeld, voor de vergoeding van groene diensten, door agrariërs.

Kiezen voor het echte poldermodel

John Steegh, (als 'groene' waterschapper gekozen) hoogheemraad van Rijnland (op persoonlijke titel)

In zijn essay attaqueert Pieterse het Groene-Hartbeleid van de afgelopen vijftig jaar. In essentie faalt dit beleid: het Groene Hart verliest langzaam maar zeker terrein, de dynamiek is zo groot dat verstedelijking, versnippering en verrommeling die 'icoon' aantasten. Belangrijker nog: de voorwaarden om de grootste grondgebruiker, de veehouderij, in het gebied overeind te houden, verdwijnen snel; de ('intensieve') veehouderij tast zelf het karakteristieke landschap

aan door de eisen die ze stelt aan de ontwatering. Deze veroorzaakt bodemdaling en dat leidt – mede door klimaatverandering – al snel tot een waterstaatkundig onhoudbare situatie.

Aan de eerste observatie, dat het Groene Hart dichtslibt, zal ik niets afdoen. Ook ik erger me aan de ruimtelijke anarchie die hier lijkt te heersen. De tweede observatie, dat de agrarische sector zelf het Groene Hart vernietigt, is echter veel te kort door de bocht.

Het zal wel kloppen dat het Groene Hart zijn naam ontleent aan vijftigerjarenbeleid, maar het gebied heeft in de loop van de eeuwen daarvoor zijn huidige gedaante gekregen. In de Romeinse tijd doorsnijden een aantal rivierarmen een soms bijzonder dik veenpakket. Vanaf ongeveer 900 ontginnen boeren dit veenpakket, een proces dat rond 1300 is voltooid. Vanaf het begin leidt dit tot maaiveld daling, in de eerste jaren zelfs van decimeters. Wetenschappers stellen dat aan het begin van onze jaartelling het Zoetermeer – nu een van de gaafste polders in het Groene Hart! – op minimaal 8 en misschien wel 20 meter boven zeeniveau lag. Nu is dat 4 meter onder NAP. Mede door die daling verdwijnt de akkerbouw vrij snel om plaats te maken voor de sindsdien kenmerkende veehouderij. Vanaf het moment dat het maaiveld zo ver is gezakt dat natuurlijke afwatering niet meer mogelijk is, worden de oude veenriviertjes afgedamd: Amsterdam, Rotterdam, Schiedam, Spaarndam, noem maar op. Ook de windmolen wordt 'uitgevonden' op het moment dat hij nodig is om polders kunstmatig te ontwateren. Turf, gewonnen uit het veen, is vervolgens de brandstofmotor voor de Gouden Eeuw. De droogmakerijen die ont-

staan in de uitgeveende plassen en ingepolderde meren (Zuidplaspolder, Haarlemmermeer), zijn goed agrarisch te gebruiken, maar krijgen steeds meer te maken met zoute kwel uit diepe grondwaterlagen.

Er is inderdaad sprake van een enorme maaivelddaling, maar die is duidelijk al begonnen lang vóór de 'intensieve' veehouderij, en wordt zeker niet alleen veroorzaakt door droogleggingseisen van de boeren. De 'maaielddaling' als gevolg van de turfwinning toen is natuurlijk vele malen ingrijpender dan wat de agrarische sector nu veroorzaakt. Het is waar dat de intensivering van de veehouderij na de Tweede Wereldoorlog, met de daaruit voortvloeiende eisen van een strak waterpeil, de maaivelddaling een nieuwe impuls heeft gegeven. Toch is het strikt genomen technisch nog jaren mogelijk het huidige peilbeheer voort te zetten; dat komt door de dikte van het veenpakket in de meeste veenweidepolders.

Ik ben het dus oneens met Pieterse's analyse dat het vooral de boeren zijn die het Groene Hart om zeep helpen. Wel deel ik zijn mening dat we op een tweekop staan. Als er al sprake is van een acute en dramatische situatie, komt dit eerder doordat de concurrentieverhoudingen als gevolg van de economische mondialisering zijn verslechterd dan doordat het waterbeheer al op korte termijn goede bedrijfsvoering onmogelijk zou maken of zou moeten maken. Inderdaad is het huidige waterbeleid op termijn niet vol te houden, maar we hebben de tijd om ons op nieuwe verhoudingen voor te bereiden, en vooral om de keuze te maken voor het soort Groene Hart dat we willen: handhaving van een zoet agrarisch Hart of één groot min of meer brak natuurgebied.

Waterstaatkundig gezien is een zoet agrarisch Hart mogelijk, onder twee voorwaarden. De gemeenschap betaalt om het landschap in stand te houden en de 'natuurlijke handicap' ten opzichte van groot-schalige landbouw elders te compenseren. Hiernaast moet er ruimte worden gemaakt voor de opslag van zoet water om de enorme schade van droge zomers te voorkomen. Die beperking in de bedrijfsvoering is er al bij de huidige drooglegging van 60 centimeter onder het maai-veld; zij wordt groter als we, om de maaivelddaling te remmen, kiezen voor een maximale drooglegging van 30-40 centimeter. Het ruimtebeslag van zoetwaterbuffering is enorm: uit de Waterkansenkaart Groene Hart blijkt dat zelfvoorziening een oppervlak van zo'n 150 vierkante kilometer vereist, bijna het hele Haarlemmermeer! In die ruimte is dan natuurlijk wel plaats voor tijdelijke opslag van hoogwaterpieken.

Een van de andere mogelijkheden voor het Groene Hart is een groot natuurgebied. Dan accepteren we de geleidelijke (maar door het jaar ongelijke) verzilting van het gebied en kiezen dus voor een

De Driemanspolder in de schaduw van Leidscheveen. Een deel van dit gebied wordt in de toekomst waarschijnlijk ingericht als bergingspolder.

saaie vis-noch-vlees natuur: 's zomers brak, 's winters zoet. Een natuur zoals die op de wereld veel voor komt. In ieder geval nadrukkelijk iets anders dan het ondanks alles unieke cultuurlandschap 'Groene Hart van Holland'.

Het ergste scenario is natuurlijk dat we geen keuze maken. Dan gaat de verrommeling door, de ongerichte verstedelijking en 'verkas-sing' tast de openheid van het landschap aan en de agrarische sector gaat te gronde. Ik ga voor het agrarische Hart, voor het echte poldermodel.

Open, groen en waardevol

Jan Heijkoop, algemeen voorzitter WLTO

Laat duidelijk zijn dat ik met teleurstelling kennis heb genomen van de inhoud van het artikel van de heer Pieterse over het Groene Hart. Pieterse gaat in zijn artikel volledig voorbij aan de belangen van de bewoners, werkers en eigenaren van deze gebieden. Feitelijk lijkt het erop dat hij de bestaande belangen van boeren en burgers die al sinds vele decennia wonen en werken in het Groene Hart eenvoudigweg negeert. Ook het realiteitsgehalte van wat hij voorstelt is ver te zoeken. Daarnaast is ook een aantal aannamen en feiten in zijn artikel niet juist.

Naast de genoemde belangen van de mensen die wonen en werken in het landelijk gebied gooit Pieterse met zijn benadering het huidige Groene-Hartbeleid aan de kant. Het is echter maar de vraag of we met grootschalige moerasgebieden nieuwe en duurzame gebieden creëren die zoveel meerwaarde hebben. Het voorstel van Pieterse betekent het afscheid van het Hollands polderlandschap, een van de belangrijkste cultuurhistorische beeldkenmerken van Nederland, ook internationaal: het Hollands (veen)weidelandschap, met de koe in de wei. Ik ben van mening dat de aanleg van grootschalige moerassen hier volkomen haaks op staat.

Als WLTO willen wij graag meedenken met veranderde maatschappelijke opvattingen. Wij hebben in diverse publicaties en in overleggen met provincies en waterschappen kenbaar gemaakt dat wij bereid zijn om veel zaken mee te onderzoeken en eveneens bereid zijn om mee te werken aan een bijstelling van visies. Met name als het gaat om veiligheid achten wij de aanwijzing van calamiteitenpolders bijvoorbeeld een optie. De WLTO heeft hiervan ook blijk gegeven bij de recente studie, samen met provincie en waterschappen, over midden Noord-Holland.

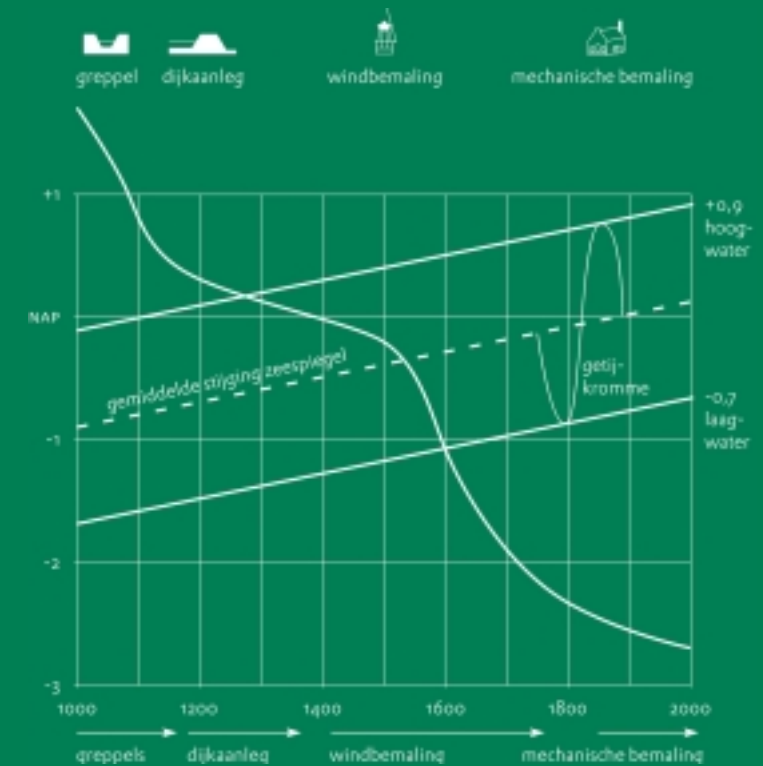
De WLTO pleit echter voor realiteitszin en realiseerbaarheid in een te overziene periode. De noodzaak en de urgentie van de voorgestelde drastische functieverandering voor het Groene Hart is daarbij niet aanwezig. Maak daarom nu eerst de bestaande plannen af. Er ligt voor het Groene Hart immers al een planning voor een gebied van 20.000 hectare dat van functie moet veranderen, waarbij een flinke achterstand in realisering bestaat.

In dit verband is het bovendien opmerkelijk dat de schrijver van het artikel refereert aan het beste akkerbouwgebied van Nederland, het Bentwoud. Ook dat gebied neemt hij op de golven van de waterhype mee: het voorstel voor een Bentwad. Bentwoud is echter het voorbeeld van de onmacht om van beleid tot uitvoering te komen. Een andere functie zal hieraan niet veel veranderen.

Dat het Westland de laatste jaren met wateroverlast te maken heeft gehad, is geen goed argument om voor het Groene Hart de noodtoestand af te kondigen. De WLTO wil er graag aan mee werken om de problemen van de wateroverlastproblematiek op te lossen. De argumentatie voor functieveranderingen moet echter wel zuiver blijven.

Het is een misvatting om het grondgebruik – overwegend melkveehouderij – als een vorm van intensieve veehouderij te benoemen. Met minder dan 2 koeien per hectare is hier al sprake van een lage bezetting. Dat het echte veenweidegebied elk jaar een aantal millimeter zakt, is geen nieuw feit. Het is goed de gevolgen hiervan op lange termijn te onderzoeken, zeker ook in relatie tot ontwikkelingen

Schematische weergave van de daling van het veenoppervlak door ontwatering en bemaling.

als klimaatwijziging en stijging van de zeespiegel. Dat betekent: bijstellen van het beleid op basis van voortschrijdend inzicht en veel meer aandacht voor het (uitvoerings)proces.

Ik geloof niet in de grootse gebaren van Pieterse voor nieuwe gebieden als de Oostvaardersplassen. Een nut-en-noodzaakdiscussie hierover is nog lang niet afgerond. De WLTO houdt het voor het Groene Hart vooralsnog op een open, groen en kwalitatief waardevol gebied waarin de rol van de landbouw van het grootste belang is. Daarnaast zullen de functies van natuur, recreatie en mogelijk waterberging toenemen.

Op basis van goede argumenten, een zakelijke benadering en respect voor elkanders rol en positie wil de WLTO dan ook altijd met andere partijen samenwerken aan een goede ontwikkeling van het landelijk gebied.

Bronnen

Buy, Sylvie en Isabelle Fougere (2003), 'Les grands barrages dans la bataille de l'eau', *Geo* 289: 18-33.

Chonggang Shen (2001), *Comments on WCD final report*, Chinese National Committee on Large Dams, January 2001.

International Commission On Large Dams (2000), *Dams and the Environment*, Paris: ICOLS.

World Commission on Dams (2000), *Dams and Development: A New Framework for Decision-Making*, London: Earthscan Publications.

Nico Pieterse pleit er in dit nummer van 'Ruimte in Debat' voor om misschien wel 550 vierkante kilometer van het Groene Hart te vernatten. Ook elders op deze planeet wordt echter flink wat land onder water gezet. Op dit moment zijn zo'n 550 stuwdammen in aanbouw, naast de 45.000 die er al zijn. Zo zal de Alqueva-dam in Portugal het grootste kunstmatige meer van Europa creëren in de Guadiana-rivier (250 km²), deels in Spanje. In China zal de Drie-kloven-dam een gebied van 635 vierkante kilometer onder water zetten. Internationaal is er over stuwdammen een debat losgebarsten. De tegenstanders hebben zich verenigd in een Comité der Dammen; de voorstanders in het International Committee on Large Dams.

De tegenstanders beroepen zich op verschillende argumenten. Zo moeten voor de aanleg van een nieuwe grote dam vaak vele mensen worden geherhuisvest. Gaat het in Portugal om de 400 inwoners van het dorpje Luz die allemaal een nieuw huis en een lap grond krijgen plus begeleiding van een psycholoog en dergelijke, in China daarentegen moeten 1 à 2 miljoen mensen verhuizen. Boze tongen beweren zelfs dat China met hen een deel van Tibet verder wil 'verchinezen'.

Een tweede argument tegen is dat bestaande ecosystemen worden opgeofferd. In Portugal gaat het om tienduizenden bomen die verloren gaan, maar in China wordt wellicht het hele ecosysteem aangetast.

In de derde plaats gaat ook historisch erfgoed verloren. In het geval van de Portugese dam gaat het slechts om een enkele kerk, terwijl het in het drie-klovengebied gaat om

1300 archeologische vindplaatsen, tempels en dergelijke.

Een laatste belangrijk argument tegen de aanleg van grote dammen komt voort uit de geopolitiek. In de hier besproken Portugese en Chinese voorbeelden is daar nauwelijks sprake van, maar in India speelt deze problematiek wel. Tijdens de periode dat een stuwmeer wordt gevuld, vermindert namelijk de waterstroom naar Bangla Desh, met alle droogtegevolgen van dien. Datzelfde doen enkele Turkse dammen met de waterstroom naar Syrië en Irak. Bovendien kunnen landen altijd dreigen de kraan tijdelijk dicht te draaien en zo oogsten doen mislukken.

Hiertegenover staan natuurlijk ook goede redenen om de dammen wél aan te leggen. De International Committee on Large Dams noemt er vijf. Irrigatie is de belangrijkste. Wereldwijd wordt 40 procent van de geïrrigeerde landbouw vanuit de stuwmere van water voorzien. Een mooi voorbeeld is de Assouandam in Egypte, die de voedselvoorziening voor miljoenen Egyptenaren mogelijk maakt.

In de tweede plaats stellen dammen de mens in staat water op te vangen als het overvloedig regent, om zo te sparen voor droge perioden. Dankzij de stuwdammen hebben grote delen van bijvoorbeeld Spanje en Marokko in de zomer beschikking over water.

Ten derde spelen stuwdammen een rol bij de elektriciteitsopwekking. Wereldwijd wordt 20 procent van de elektriciteit met de door stuwdammen gegenereerde waterkracht opgewekt, een perfect duurzame wijze

van energieproductie. Waterkrachtcentrales zijn ook snel aan en uit te zetten. Gaan we in de toekomst over op grootschalige energievoorziening uit duurzame maar fluctuerende bronnen (zonne-energie en windmolens), dan zal het mogelijk zijn de elektriciteitsproductie met behulp van waterkracht te stabiliseren.

Hiernaast maken dammen het ook mogelijk het water te beheersen en overstromingen te voorkomen. Zo zal de Drie-klovendam de jaarlijkse overstromingen kunnen voorkomen, die in het verleden duizenden slachtoffers maakten.

Tot slot bieden de stuwdammen mogelijkheden voor scheepvaart en recreatie. Wie kent niet de Franse stuwmere met hun armada aan recreatiebootjes?

De ontwikkelingslanden noemen de kritiek uit het rijke westen dan ook vaak goedkope leunstoelkritiek. Hoe zouden zij anders voor voedsel en drinkwater voor hun bevolking moeten zorgen? 'Why not to discard their own reservoirs and irrigation systems in California to restore the original deserts and waste lands?', zoals Dr. SHEN Chonggang het uitdrukte. Het is een belangwekkende discussie.

In Nederland hebben we slechts vier waterkrachtcentrales van, mondiaal gezien, minuscule omvang. Een dammendiscussie hebben we dus niet. Wel zal bij het onderwater zetten van delen van het Groene Hart een soortgelijke discussie ontstaan, evenals verzet in het kader van herhuisvesting, ecologie en cultuurhistorie!

Het oorspronkelijke Groene Hart was een drassig bebost gebied. In 1000 jaar tijd veranderde dit door toedoen van de mens eerst in een akkerbouwgebied en later in een weidelandschap. Daarbij daalde het maaiveld met zo'n vijf meter. De mens groef sloten en kanalen, damde rivieren af en leidde ze om, groef veenplassen en polderde ze weer in. Natuurschoon en open ruimte speelden daarbij geen rol. De ontginning van het Groene Hart diende de economie van de steden die eromheen lagen, en werd vanuit die steden geleid. Het gevecht tegen het water diende het brood van de stad. De geschiedenis van het Groene Hart.

Circa achtduizend jaar geleden lag de zeespiegel vijftien meter lager dan nu. Engeland en Nederland waren nog net met elkaar verbonden. Maar het water steeg en vormde de Noordzee. Door de overheersende zuidwesterwind spoelde de nieuwe zee zand uit naar het oosten, en wierp er strandwallen op. Zo ontstond de Nederlandse kust, een gesloten lijn van Zeeuws-Vlaanderen tot Vlieland, onderbroken door zeearmen en riviermondingen. De belangrijkste rivieren waren de Oude Rijn – toen nog niet verzand –, de Maas en de Schelde.

Achter deze kust steeg ook het grondwaterpeil. De rivieren konden hun water niet goed meer kwijt. Het grote woud dat hier op de plaats van het huidige Groene Hart lag, werd drassig en veranderde in een deltagebied met moerasbossen, krekens en grienden. Het werd een ondoordringbaar gebied dat alleen via de strandwallen en de

hogere rivierwallen begaanbaar was, en dat voortdurend overstroomde, vanuit zee en vanuit de rivieren. Langzaam vormde zich hier een dik veenpakket, bedekt met het sediment van de overstromingen. Naar schatting lag het land toen twee à drie meter boven N.A.P.

Rond 800 begon de mens dit gebied te ontginnen. Men legde dammetjes aan om het land tegen overstromingen te beschermen, groef slootjes om het veen te ontwateren en rooide de begroeiing. Zo ontstonden langgerekte standaardkavels die loodrecht op de rivierlopen en beken stonden, waarlangs men woonde en reisde. Dit verkavelingspatroon is nog steeds prominent in het landschap aanwezig. Rivieren werden omgeleid om de waterdruk te verminderen en afgedamd om bij storm en hoogtij het zeewater buiten te houden. Laag voor laag groef men het veen af, sneed het vervolgens in blokjes en verkocht deze in de omliggende steden als turf, tot in de negentiende eeuw de belangrijkste brandstof voor de verwarming van woningen en het brouwen van bier, de gebruikelijke drank. Het land dat na de veenafgraving overbleef, was erg vruchtbaar. Men verbouwde er aanvankelijk graan, later ook hop, hennep (voor touw in de scheepvaart) en tabak. Het Groene Hart werd zo een landbouwgebied. Er was een nieuw platteland ontstaan dat ten dienste stond aan de opkomende Hollandse en Stichtse steden.

Niet alleen werden de veenlagen afgeschraapt. Ook leidde ontwatering ertoe dat het land inklonk. Het landschap kwam steeds

lager te liggen, soms met een meter per eeuw, wat leidde tot afvoerproblemen en nieuwe overstromingen. Zo zette een stormvloed in 1532, toen de Zuiderzeedijk ten oosten van Amsterdam doorbrak, het hele gebied tussen Leiden en Woerden tot aan de Rijn blank. Ook kreeg de landbouw te kampen met problemen als gevolg van de steeds hogere grondwaterstand. De introductie van de windmolen in de zeventiende eeuw bracht uitkomst. Door een stuk land met een weterring te omringen en het water daar met een molen in te pompen en naar een rivier af te voeren, kon de waterstand nog eens met anderhalve meter worden verlaagd. Helaas versnelde dat ook de inklinking. Het werd een wedloop tegen het water.

Vanaf 1530 ging men ook onder water naar veen baggeren; het meest toegankelijke veen was inmiddels ontgonnen, maar in de snelgroeïende steden nam de behoefte aan brandstof sterk toe. Hierdoor ontstonden waterplassen, die bij storm verder afkalfden. Een paar van die plassen vloeiden in elkaar over, waardoor één grote binnenzee ontstond, het Haarlemmermeer. Diverse gehuchten verdwenen in het water. Bij zwaar weer bedreigde het meer zelfs de steden Amsterdam en Leiden. In de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw werden de veenplassen daarom weer drooggemaakt. Bij enkele plassen liet de grondkwaliteit geen rendabele akkerbouw toe; daar bleef droogmaking achterwege. Het zijn nu onze kostbaarste natuurgebieden en grote toeristische trekpleisters.

Het maaiveld daalde intussen verder. De hoge waterstand maakte akkerbouw steeds moeilijker. Alleen gras wilde nog groeien. De meeste boeren gingen daarom over op veehouderij en het Groene Hart kreeg zijn huidige weidelandschap. De twintigste-eeuwse mechanisatie van de landbouw heeft de schaal van dit landschap verder vergroot.

Duizend jaar lang was het Groene Hart onmisbaar voor de steden eromheen. Een uitgekiende waterhuishouding garandeerde het dagelijks brood van de stedeling. In de twintigste eeuw verdween die band tussen brood en water. Turf maakte plaats voor nieuwe brandstoffen als steenkool, aardolie en gas. De landbouw in het Groene Hart ging toeleveren aan een Europese markt. Is het toeval dat de strijd tegen het water juist nu ter discussie staat?

Bronnen

Lambert, A.M. (1985), *The Making of Dutch Landscape. An Historical Geography of the Netherlands*. Second Edition. London: Academic Press.

Ven, G.P. van de (red) (1993), *Leefbaar laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland*. Utrecht: Matrijns.

Borger, G.J., en P.H.C. Vesters (1996), *Cultuurhistorie in het Groene Hart. Een overzicht en een waarderingskaart*. Amsterdam.

Natuurlijke Historie

24

Een ingewijde heeft me toegefluisterd dat over honderd jaar de stad Delft onherroepelijk onder water komt te staan. Niemand durft daar hardop over te praten. Langzaam maar zeker zakt deze historische klont stenen weg in de Zuid-Hollandse prut. Het is nu al te zien aan het waterpeil in de grachten. Deurtjes in achterhuizen, die uitkomen op het water, hebben vreemde afmetingen gekregen. De drempels moesten worden verhoogd en de deurtjes ingekort. Niets dat erop wijst dat deze dalende trend zal stoppen.

Het is jammer dat ik het niet zal meemaken, want als rechtgeaard romanticus hou ik wel van een vet drama. De machtige natuur straft de mens voor zijn verwatening. Je kunt er een dik aangezette film over maken: de laatste Delftenaren die wegvaren op een bootje, volgestouwd met smakeloze huisraad, terwijl op de achtergrond huizen beginnen te verkrummen in het wassende water.

Sterke beelden om Holland alvast wakker te schudden. Nog steeds krijgen we te horen dat we wereldvermaarde watermanagers zijn. Maar het zou beter zijn de kindertjes op school de waarheid te leren van de Hollanders die hun eigen land domweg naar de ratsmodee gegraven hebben. Hen te leren dat het een wonder is dat ze nog steeds droge voeten houden, maar dat dat niet lang meer kan duren. En als we deze blinde vlek in het historisch bewustzijn bij de jeugd hebben weggewerkt, kan er meteen achteraan verteld worden dat een wei met koeien geen echte natuur is. Dat het Groene Hart een kunsthart is.

Voor de meesten is dat schokkend nieuws. Want de Nederlander heeft niet alleen, op

een paar procent na, heel het oerlandschap vernietigd, hij heeft ook elke herinnering aan echte natuur uit het nationale geheugen weten te wissen. Het is stuitend te merken hoeveel niks men weet van heel gewone planten en dieren. En wie zich in een gezelschap profileert als kenner van vogels of planten, is al gauw de zonderling. De natuur, dat is iets om in te fietsen of om er de Opel te luchten. Het decor voor zondagse rituelen. Elk groen is goed genoeg, maar men wil wel die koeien van de melkpakken eens in het echt zien.

Als we nu komen met het bericht dat het Groene Hart deels teruggegeven gaat worden aan de natuur, zal dat niet begrepen worden. Het onder water zetten van weilanden zal worden opgevat als barbaarse natuurvernietiging. Toch is de vernatting van het Groene Hart een grandioos idee. Ik zal er graag mijn Canadese kano te water laten. En ik hoop maar dat het ANWB-gehalte laag zal blijven. Er mag best eens iemand verdwalen. Want dat is nou die echte Hollandse natuur, die iedereen vergeten was, maar die ons destijds wel verlost heeft van de Romeinen.

Of ik het nog mag meemaken, betwijfel ik. Al is het nog zo'n verstandig plan, het zal zeker nog een halve eeuw duren voordat de Hollander in zijn Gamma-tuintje eraan wil. Die film over Delft kan niet vroeg genoeg gemaakt worden. En Natuurlijke Historie moet maar weer een verplicht schoolvak worden.

Frans Buissink

Landschapschilder en publicist
Werkt mee aan diverse 'groene' tijdschriften zoals Onverwacht Nederland, Natuurbehoud, Grasduinen, Landleven, Landschap Noord-Holland en Vogels
Schreef meer dan twintig boeken over natuuronderwerpen, waaronder – samen met Frans Vera – het boek Wildernis in Nederland.

Nieuws uit het Ruimtelijk Planbureau

Verschenen

Scene. Een kwartet ruimtelijke scenario's voor Nederland, Ed Dammers, Hanna Lára Palsdóttir,

Frank Stroeken, Leon Crommentuijn, Ellen Driessen, Friedel Filius.

Rotterdam: NAI Uitgevers.

Energie is ruimte, Hugo Gordijn, Femke Verwest, Anton van Hoorn.

Rotterdam: NAI Uitgevers.

Naar zee! Ontwerpen aan de kust, Bart Bomas,

Luki Budiarto, Dieke van Ewijk, Duzan Doepel, Jan de Graaf, Wouter van der Heijde, Cleo Lenger, Arjan Nienhuis, Olga Trancikova.

Rotterdam: NAI Uitgevers.

Serie publiekslezingen

'De mondialisering van het lokale'

Een serie met vijf publiekslezingen die het Ruimtelijk Planbureau organiseert in samenwerking met De Balie. Met deze serie wil het planbureau een bijdrage leveren aan het publieke debat over de ruimtelijke ontwikkeling.

Zondag 21 september Rem Koolhaas, over het hedendaagse urbane landschap als nieuwe vorm van gemonialiseerde moderniteit.

Zondag 26 oktober Stephen Graham, over 'splintering urbanism' en de nieuwe verbindingen in de netwerksamenleving.

Zondag 16 november David Harvey, over de productie van geografisch verschil in een mondiale wereld.

Zondag 14 december Arjun Appadurai, over de spanning tussen het publieke domein en de publieke ruimte in de nieuwe mondiale geografie van de plek.

De publiekslezingen in de serie **De mondialisering van het lokale** vinden plaats in:

politiek-cultureel centrum De Balie
Kleine-Gartmanplantsoen 10
1017 RR Amsterdam
Marga.Verheije@balie.nl

Toegangsprijs per lezing:

7,50 euro; met korting 5,00 euro.

Kaartverkoop en reserveren:

(020) 553 51 00

Voor meer informatie over publicaties en activiteiten van het Ruimtelijk Planbureau zie ook de website: www.ruimtelijkplanbureau.nl

Colofon

Ruimte in Debat is een tweemaandelijks periodiek van het Ruimtelijk Planbureau. Hiermee wil het planbureau het publieke debat over de ruimtelijke ontwikkeling stimuleren en verdiepen.

Omdat dit tijdschrift een plaats is voor confrontatie, kritiek en debat, weerspiegelt de inhoud de meningen van de auteurs en niet die van het Ruimtelijk Planbureau.

Ruimte in Debat wordt gratis toegestuurd aan relaties van het Ruimtelijk Planbureau en andere belangstellenden.

Redactie

Hugo Gordijn
Simone Langeweg
Jan Schuur

De redactie stelt reacties op prijs.

Mail ons op:

ruimte-in-debat@rpb.nl,

of via de website:

www.ruimtelijkplanbureau.nl.

Ook verzoeken om een abonnement kunt u indienen via dit e-mailadres.

Ruimtelijk Planbureau

Postbus 30314
2500 GH Den Haag

Bezoekadres:

Bezuïdenhoutseweg 12

2594 AV Den Haag

T 070 3490790

F 070 349 0799

E ruimtelijkplanbureau@rpb.nl

www.ruimtelijkplanbureau.nl

Foto's

Maarten Piek p. 6

Nico Pieterse pp. 5, 9, 13, 15, 17

Kaart

Bodemstatistiek 2000, RPD 1999

Grafische vormgeving

Typography, Interiority & Other Serious Matters,
Rotterdam

Druk

Drukkerij Die Keure, Brugge

ISSN 1572-011X